

КОМОДИФИКАЦИЈА ОБРАЗОВАЊА, НАУКЕ И МОРАЛА

(Mihael Antolović i Slobodan Sadžakov, *Robe i robovi neoliberalnog sveta*,
Pedagoški fakultet, Sombor 2025, 305 str.)

Монографија *Робе и робови неолибералног света*, ауторâ Михаела Антоловића и Слободана Садакова, редовних професора Педагошког факултета у Сомбору (Универзитета у Новом Саду), представља значајан допринос друштвеној теорији и критици средњих проблема са којима се савремена друштва суочавају. Структура монографије обухвата десет поглавља, а књига је подељена у три засебне, али међусобно повезане целине. Прва целина бави се друштвеним, економским и политичким процесима који су захватили савремени универзитет и допринели његовој комодификацији. Друга је посвећена положају друштвених наука у савременим

условима, у којима оне бивају маргинализоване и губе своју еманципаторску функцију, док трећа целина даје историјски контекст развоја верске толеранције, а потом и секуларизације, испитујући последице продирања неолибералне идеологије у сферу морала.

Насловна синтагма „робе и робови“ означава двоструку димензију неолибералног света: с једне стране, све што постоји постаје роба, а с друге стране, сами људи постају робови тржишних захтева, приморани да непрестано „продају“ сопствене вештине, знање и идентитет како би опстали. Аутори тиме сугеришу да се савремено друштво налази у опасности од губитка хуманистичке основе и свођења на пуку економску функционалност. У најкраћем, књига разоткрива како се, у условима доминације неолибералних логика тржишта, образовање, наука и моралне норме претварају у робу и тржишне производе. Тиме образовање, наука и морал више не бивају вредновани према својој интринзиčnoј друштвеној и хуманистичкој функцији, већ према потенцијалу да донесу профит, конкурентску предност или тржишну употребљивост.

Једна од кључних предности ове студије јесте актуелност теме, с обзиром на то да се аутори баве горућим проблемом свеопште комодификације. Студија доследно негује интердисциплинарни приступ и обједињује филозофску и социолошку перспективу, уз укључивање политичког, економског и историјског контекста. Аутори се ослањају на радове најзначајнијих теоретичара друштва и образовања, пре свега на аустријског филозофа Конрада Пола Лисмана и његову, сада већ

класичну, студију *Теорија необразованости: заблуде друштва знања*, али и на доприносе великана као што су Жиро, Бурдије, Адорно, Хоркхајмер, Фром и Фуко. Студија истовремено уважава глобалну перспективу, преваходно у контексту европских друштава, као и специфичности локалног контекста српског друштва.

Посебно треба истаћи да је монографија написана прецизним и јасним научним језиком, уз стил који омогућава да њено читање не буде ограничено искључиво на ужи академски круг истраживача друштвених наука. На тај начин, књига може бити од посебне користи студентима, просветним радницима и свима који се професионално баве образовањем. Ипак, реч је о студији која подразумева ангажованог читаоца и подстиче на даље теоријске промишљање.

Кључну тачку овог дела представља критичко преиспитивање неолибералне парадигме, која се, ослањајући се на дефиницију Пјера Бурдијеа, може најсажетије описати као програм разарања колективних структура које стоје на путу чистој логици тржишта. Друга важна тачка односи се на критику болоњске реформе, која се сагледава као логична последица спровођења доминантног обрасца неолибералне политике усмерене ка подвргавању универзитета тржишним механизмима производње профита и адекватне радне снаге. У том контексту, аутори аргументују да се од изворног хумболтовског универзитета, схваћеног као заједнице наставника и студената посвећених трагању за научном истином, долази до савременог предузетничког универзитета, који се трансформисао у специјалистичку институцију усмерену преваходно на стручно оспособљавање.

Универзитетско образовање се тиме редукује на струковну инструктажу и различите облике техничке обуке, док се универзитет све више обликује као високобирокупатизована корпорација. За разлику од традиционалног универзитета, чија је основна функција била стварање културних добара, предузетнички универзитет усмерен је на стицање профита на глобализованом тржишту образовних услуга. Последица фаворизовања техничко-технолошких дисциплина јесте маргинализација друштвених наука, које су током своје историје представљале окосницу критичког преиспитивања друштвених процеса и артикулације алтернативних визија развоја.

Посебно је значајна теза да се уместо друштва знања успоставља друштво незнања, те да се, упркос очекивањима да ће умрежено друштво бити информисано, савремено друштво све више обликује као дезинформисано и усмерено ка друштву контроле. Наведени процеси доводе до корозије критичког мишљења, као и до бујања теорија завере, чему додатно доприноси развој друштвених мрежа.

Посебну вредност прве целине књиге, која се бави савременим универзитетом, представља чињеница да су анализом обухваћени сви кључни актери образовног процеса – студенти и наставници – при чему се показује на који начин су они интернализовали логику неолибералне парадигме. Савремени студенти образовање у све мањој мери доживљавају као потрагу за истином и простор личног и културног развоја, а све чешће му приступају прагматично, оријентишући се ка захтевима тржишта рада и схватајући га као инструмент за стицање компетенција неопходних за запошљавање. С друге стране, наставници прихватају правила академског поља и делују у оквирима наметнуте логике *publish or perish*. Императив квантификације научне продукције и мерења индекса научне компетенције доводи до хиперпродукције радова, често слабог квалитета, односно „бофла“, како то именује социолог Владимир Илић. У таквим условима развијају се различите стратегије преживљавања у контексту прекаријата и несикурности запослења, укључујући дописивање коаутора, узајамно цитирање, успостављање такозваних цитатних картела и објављивање сазнајно ирелевантних радова.

Аутори такође указују да је болоњска реформа усвојена као политичка одлука, без шире расправе унутар академске заједнице, уз претпоставку да ће она безрезервно прихватити прокламоване предности Болоњске декларације, попут усклађивања студијских програма и повећање мобилности. Међутим, са одређене временске дистанце, недостаци овог система постају очигледни: трајање студија није значајно скраћено, критеријуми оцењивања су снижени, а стечено знање често је фрагментарно, уско специјализовано и без могућности синтезе.

У том контексту отвара се питање даљег правца деловања, што је тематизовано у поглављу које носи назив „Шта да се ради?“. Аутори истичу да је неопходно да друштвене и хуманистичке науке поново постану фро-

нетичке, односно усмерене на практично расуђивање о томе шта је за човека и друштво добро, а шта није. Иако ово питање остаје отворено, значајно је нагласити да књига не представља само дијагнозу постојећег стања, већ и позив на отпор. У том смислу парафразира се и Орвелова мисао да говорити истину у доба манипулације представља револуционаран чин.

Ипак, тај отпор за сада остаје ограничен на микрониво и манифестује се превасходно у оквирима свакодневних интеракција. Стога се као кључна мисија универзитета у наредном периоду намеће систематско промишљање и артикулација алтернатива постојећем систему образовања, које би омогућиле његову свеобухватну трансформацију и усклађивање са хуманистичким вредностима.

На крају, потребно је указати на могуће правце даљих истраживања које ова монографија отвара, а који се пре свега односе на повезивање теоријских и емпиријских истраживања. Иако студија обилује критиком вулгарног емпиризма, квантофреније и феномена великих података (*big data*), наредни корак подразумева емпиријско поткрепљивање изнетих теоријских увида, чиме би се додатно оснажила њихова аналитичка вредност.

СНЕЖАНА ШТРАНГАРИЋ¹

Универзитет у Новом Саду

Педагошки факултет у Сомбору

snezana.jelacic@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-8131-5164>

¹ Снежана Штрангарић (1983). Ванредни професор Катедре за друштвене науке Педагошког факултета у Сомбору (Универзитета у Новом Саду). Докторске студије завршила на Филозофском факултету у Новом Саду где је и докторирала 2018. (*Културни капитал као знање: истраживање образовних неједнакости на примеру ученика средњих школа у Сомбору*).